

Marko
Špikić

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Tomas
*Opatija sv. Marije
na otoku Mljetu*

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
FF Press

Dubrovačka biskupija, 2021.
222 str.

Recenzenti:
Josip Belamarić i Predrag Marković

ISBN 978-953-175-975-5,
978-953-7700-15-7

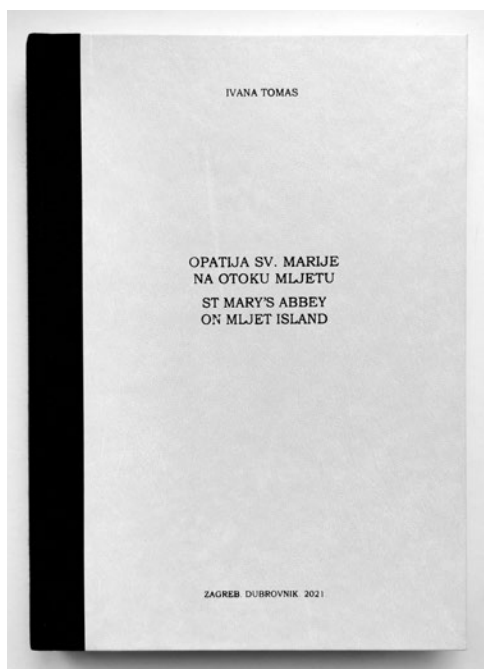

foto: DPUH

Metrika mljetske opatije sv. Marije

Bivši benediktinski sklop sv. Marije usred jezera na otoku Mljetu posjeduje barem dvije početne pretpostavke da ga se promatra kao jednu od najvažnijih spomeničkih cjelina na istočnom Jadranu. Prva se nalazi u višestoljetnoj povijesti namjene, od utemeljenja u kasnom srednjovjekovlju i formalno-strukturalnih preobrazbi u ranom novom vijeku do političke odluke o zatvaranju sklopa u doba Napoleonove sekularizacije.

Druga se vidi u povijesti recepcije, slijedu otkrivanja, istraživanja, tumačenja i očuvanja tokom 20. stoljeća, a traje do naših dana. Promjenljivost i slojevitost, koji su prekidom izvorne namjene doveli do zanemarenosti, potom i privlačnosti spomenika, potaknuli su radoznalost i prva tumačenja 1930-ih godina, kada je razvijena težnja za jačanjem povijesti umjetnosti u ovom dijelu Europe.

Kako u prvom poglavlju pokazuje Ivana Tomas, ta je interpretativna tradicija bila ispunjena pretpostavkama i nadopunama, ispravcima i novim otkrićima koja su rasvjetljavala genezu i preobrazbu crkve i susjednog samostana. Nakon površnog pogleda Alessandra Dudana, istraživači iz redova hrvatske i srpske povijesti umjetnosti (Lj. Karaman, B. Gušić, C. Fisković, A. Deroko, V. Korać, Đ. Bošković, M. Čanak-Medić, J. Nešković, T. Marasović, I. Petricioli, J. Stošić, M. Jurković, I. Fisković, M. Tomasović, Ž. Peković) desetljećima su upotpunjavali poznavanje spomenika, sve do novijeg doba, s prinosima Tanje Trška i autorice ove knjige. U tom višeglasju nalazimo genezu i evoluiranje istraživačkih problema, koji su, kao elementi interpretacijske povijesti spomenika, vrijedni po sebi. No čini se da se u toj povijesti kriju i hipoteze s prikrivenim zahtjevima političkih svakodnevnica.

U drugom od pet poglavlja knjige autorica donosi potreban umetak o povijesti opatije, odnosno vijesti iz historijskih vrela o utemeljenju, prisvajanju spomenika i obližnjeg teritorija tokom prvih desetljeća postojanja, potom o kulturnom i intelektualnom bogatstvu poniklom od izravnih svjedoka te o zabilježenim preobrazbama i sudbini sklopa. Tu se doznaje o povezanosti samostana s apulijским ambijentom, odnosno opatijom u Pulsanu, odakle su benediktinci odobrenjem Rimske kurije došli na istočnojadranski otok. S druge strane, u nizu osporenih dokumenata s kraja 12. i iz 13. stoljeća doznajemo o ulozi dukljanskih i srpskih vladara (Dese, Stefana Prvovjenčanoga) kao darovatelja Mljeta benediktincima. Od sredine 13. stoljeća, doznajemo, započinje povijest lokalnih kolonizacijskih interesa i pokušaja prisvajanja, bilo da je riječ o Dubrovčanima ili o korčulanskom knezu Marsiliu Zorziju. Tako je kraj krsnog zdenca benediktinskog sklopa otvoren prostor interesa koji su, u skladu s potrebama južnoslavenskog 20. stoljeća, potaknuli stručnim jezikom prikrivene izraze nacionalnih pristranosti.

Pohvalno je što se poglavlje ne zaustavlja na „vremenu utemeljenja” ili unutar zidina istraživačke specijalizacije, već izvješćuje o zbivanjima nakon izgradnje i naknadnim prinosima. Ne samo zato što ćemo tu doznati o opatima, klesarima, bogćenju crkve i samostana inventarom te o lokalnoj nadležnosti i misliocima (N. Gunduliću, M. Vetrnoviću, K. Calviniju, M. Orbiniju, I. Đurđeviću), od rane renesanse do divovskog *Illyricum Sacrum*, već će nam ti podaci pomoći u sagledavanju

slajeitosti arhitektonske cjeline, što bi trebala biti osnova svakog konzervatorsko-restauratorskog ili kreativno-adaptacijskog promišljanja buđućnosti crkve i opatije.

U trećem se poglavlju opisuje fizička utjelovljenost povijesnih zbivanja, prvo u samostanu. Poput preciznosti u evolutivnom i problemskom prikazu rasprava o zbivanjima, pitanjima porijekla arhitektonskih motiva i datiranju preobrazbi, autorica u opisu fizičkog prostora otoka, etapa izgradnje (dvije romaničke, gotička, renesansna i barokna) čitatelju pruža podatke o protoku povijesnih nadgradnji, koje su čitljive i lako se prate. Deskripcija prostora stalno se povezuje s dinamikom mijena, pa se i iz udaljenosti, promatrajući ilustracije u knjizi, jasno može locirati slijed formi, pregradnji i prilagodbi. Pohvalno je i što se u ovoj knjizi širih historijskih pogleda našlo mjesta za pisanje povijesti na spomeničkoj tvari, odnosno za restauratorske kampanje Cvita Fiskovića od 1948. do 1951. te za istražne radove pod vodstvom Željka Pekovića od 2006. do 2008. godine. Treće i četvrto poglavlje knjige, posvećeno crkvi sv. Marije i „pitanju utjecaja” možda nije središnje (jer knjiga je posvećena cijelom opatijskom sklopu), no predstavlja kulminaciju istraživačkog rada u simboličkom središtu cjeline oko kojeg su se od međuraća vodile rasprave. Tu se autorica, razvijajući opis smještaja u reljefu i krajoliku, udubila u gotovo metričku analizu crkve i njezina predvorja, što ukazuje na odabir indukcijske pažljivosti čitanja, od pojedinosti iz doba postanka do kasnijih prilagodbi i dodataka u stvaranju cjelovite skladbe. Tom pristupu pridodan je filološki aparat tumača starog poetsko-arhitektonskog teksta u čudesnom krajoliku: poredbe, reminiscencije (ili rezonancije), stoga i etimologija formalnih elemenata, kratki i jezgroviti komentari. Četvrto će poglavlje biti podjednako zanimljivo i korisno povjesničaru arhitekture, konzervatoru i udubljenijem posjetitelju. Tu se ranije naznačeno podudaranje zemljopisno udaljenih formi razvija u smjeliju elaboraciju pretpostavki koje je svojim istraživanjima, tumačenjima i zahvatima inaugurirao Cvito Fisković. Riječ je o razrađivanju povezanosti s južnotalijanskim, osobito apulijским crkvenim formama, ali i o ikonološkom utvrđivanju pojedinosti poput identiteta svetaca na reljefima, što u knjizi postaje važan atribucijsko-argumentacijski alat. Ivana Tomas i u tom dijelu prati indukcijski postupak, ne prepuštajući se ishitrenom zaključivanju, pa razmatra (i čitatelju

ilustracijama, tlocrtima i presjecima prezentira) ključne crkvene zadužbine srednjovjekovne srpske države, djela „Raške škole” (Toplica, Đurđevi Stupovi, Studenica), kao i crkve na istočnojadranskoj obali, od Prika kod Omiša do Kotora. No, na značenju su sada dobila i povezivanja s arhitektonskim djelima apulijskih gradova Bisceglie, Balsignano, Cuti.

Ova knjiga zanimljiv je spoj vodiča, umjetničke topografije, atributivno-poredbene vježbe u medievalističkim podrobnostima i monografske sinteze. U gotovo svemu prati ili kreativno elaborira stegu profesije koja u fragmentarnosti materijalnih, osobito pisanih svjedočanstava, zahtijeva strogost mišljenja. To je vidljivo u koricama knjige, koja je svojevrsna posveta utemeljiteljima pretpostavki i povezivanja, potom i u zanimljivom spoju starih i recentnih fotografija. Poglavlja prate prijevodi na engleski, koji će stranim posjetiteljima pomoći da se udube u vidljivo i prikriveno na benediktinskom sklopu.

Iako čitatelju mogu nedostajati stajališta o posezanjima svjesnih ili prikriivenih kulturnih nacionalista (odnosno, o tako neumrlim i politički kontaminiranim pitanjima je li taj spomenik *hrvatski*, *srpski* ili *talijanski*), kao i komentari o odlukama konzervatorskog patrijarha dalmatinskih spomenika Cvita Fiskovića, ona donosi vrijedne rezultate vježbe u preciznosti ubikacija, prepoznavanja porijekla i poredbi. O udaljenom, većini stanovnika sviju navedenih kompetitivnih zemalja još nepoznatom otoku, dobili smo knjigu koja mnogo toga raspetljava i otkriva, ali i navješćuje. Trajnosti spomenika i dinamičkoj povijesti njegova tumačenja ona pridodaje trezvenu preciznost analize i pažljivost rekonstrukcije. Knjiga je produbila početne hipoteze iz sredine 20. stoljeća, a autorica je pretpostavke prenijela u autopsiju i istraživanje južnotalijanskih spomenika. Tu je i neupućenom jasno da postoji znatan potencijal za nastavak rada, što ovog čitatelja raduje. Posjetiteljima, povjesničarima umjetnosti i budućim vodičeljima konzervatorskih postupaka knjiga može poslužiti kao važno referentno djelo.